



„Wychowanie w Rodzinie” t. XVII (1/2018)

nadesłany: 03.06.2017 r. – przyjęty: 12.02.2018 r.

Witold CHMIELEWSKI*

Likwidowanie wydawnictw i prasy katolickiej w Polsce w drugiej połowie lat czterdziestych XX wieku

The closing down of publishing houses and Catholic press
in Poland in the second half of the forties of 20th century

Streszczenie

Cel: Celem artykułu jest ukazanie ograniczania i stopniowej likwidacji wydawnictw oraz prasy katolickiej w Polsce po drugiej wojnie światowej.

Metody: W publikacji zastosowano metody właściwe dla historii wychowania i historii prasy.

Wyniki: Realizacja zadania likwidacji wydawnictw oraz prasy katolickiej w Polsce wynikała z komunistycznych założeń ideologicznych niesuwerennego państwa polskiego, znajdującego się pod silnym wpływem Związku Sowieckiego, zmierzających do złaicyzowania polskiego społeczeństwa, a zwłaszcza jego młodego pokolenia. W przeciągu kilku powojennych lat doprowadzono do zamknięcia zdecydowanej większości katolickich wydawnictw, drastycznego zmniejszenia liczby książek i tytułów czasopism. Nakłady istniejącej jeszcze prasy i wydawanych książek były niewielkie i stały w wyraźnym kontraście z szybko rosnącymi publikacjami o charakterze propagandowym i marksistowskim, popieranymi przez władzę.

* e-mail: wchmielewski@op.pl

Akademia Ignatianum w Krakowie, Wydział Zamiejscowy Nauk Humanistycznych i Społecznych
w Mysłowicach, ul. Powstańców 19, 41-400 Mysłowice, Polska. ORCID: 0000-0001-5816-5586.

Wnioski: Artykuł oparty został o nieznane źródła archiwalne. Podstawowy wniosek z tego artykułu można sprowadzić do konstatacji, że podjęty temat jest bardzo ważny społecznie, obszerny i wymaga dalszych, dogłębnych badań.

Słowa kluczowe: katolicka, prasa, pisma, wydawnictwa, likwidacja.

Abstract

Aim: The aim of this article is to present restrictions on, and the gradual closing down of, publishing houses and Catholic press in Poland after the Second World War.

Methods: The methods applied in the publication were appropriate for the history of education and the history of the press.

Results: The accomplishing of this task resulted from the communist ideological assumptions of the non-sovereign Polish state, which found itself under the strong influence of the Soviet Union. According to those assumptions, Polish society, especially its young generation, was to be secularized. Within a few post-war years, the vast majority of Catholic publishing houses was closed down and the number of books and magazine titles was dramatically reduced. The circulation of the still existing press and published books was small and clearly contrasted with the fast growing propaganda and Marxist publications which were supported by the authorities.

Conclusions: The article is based on previously unknown archival sources. The subject needs further in-depth research. The basic conclusion that can be drawn from the article is that the topic, which has been tackled, is very important, vast and requires further and thorough research.

Keywords: Catholic, the press, magazines, publishing houses, closing down.

Wprowadzenie

Po zakończeniu drugiej wojny światowej okrojona terytorialnie, wyniszczona ludnościowo i materialnie Polska znalazła się pod silnym wpływem politycznym i ideologicznym Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich. Rezultatem tego było powstanie zdominowanego przez rodzimych komunistów najpierw marionetkowego Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego a później kolejnych rządów prosowieckich. Jednym z podstawowych założeń nowej władzy, opartej na ideologii komunistycznej była walka z Kościołem katolickim¹. Wyrazem tego było stosowanie przez państwo wobec Kościoła katolickiego różnych form utrudnień, szykan i represji. Świadczy o tym prowadzona, przez komunistyczne władze określona polityka w stosunku do katolickich instytucji

¹ Z. Zieliński, *Educatrix et Advokata Wychowawca i Obrońca. Miejsce Kościoła w dziejach Narodu. Studia i Szkice*, TN KUL, Lublin 2015, s. 121, 197; H. Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa PRL w walce z Kościołem katolickim 1944–1990*, Bellona, Warszawa 2000, s. 8.

wydawniczych i prasy. Dzięki swojej prężnej z reguły działalności, odgrywały one bowiem istotną rolę w upowszechnianiu wiedzy i wychowania religijnego dzieci i młodzieży, a także kształtowania postaw osób dorosłych.

Chociaż władze, zdominowane przez wpływy pepeerowców, prezentowały niechętny stosunek do Kościoła katolickiego i jego instytucji oświatowo-kulturalnych, to jednak publikacje książkowe i czasopisma katolickie cieszyły się wśród społeczeństwa dużym uznaniem. Świadczy o tym fakt, że w 1946 r. uzyskały znaczną dynamikę wzrostu produkcji w stosunku do tego typu innych zakładów prywatnych i spółdzielczych. Na uwagę zasługuje też stosunkowo niewielka i w dodatku okresowo malejąca działalność takich znanych wydawnictw państwowych, jak: „Czytelnik”, „Książka” i „Wiedza”. Te trzy ważne oficyny wydawnicze wyprodukowały w pierwszym kwartale 1946 roku 16,2% opublikowanych pozycji wydawniczych, w drugim tylko – 11,0%, a w trzecim – 13,8%. Tymczasem działalność prywatnych firm wydawniczych rozwijała się zupełnie dobrze i zaowocowała w tym samym okresie udziałem w ogólnokrajowym rynku wydawniczym w wysokości odpowiednio: 33%, 36%, 38%. Wśród nich wydawnictwa katolickie zaznaczyły swoją obecność w pierwszych trzech kwartałach 1946 roku produkcją na poziomie: 5,9%, 8,2%, 10,2%. Prognozy na czwarty kwartał były optymistyczne i wskazywały, że udział instytucji katolickich w prywatnej działalności wydawniczej może stanowić nawet 15%².

Likwidacja wydawnictw katolickich i ograniczanie nakładu publikacji zwartych

Ten stan rzeczy wzbudził niepokój w kręgach pepeerowskich decydentów, a w 1947 roku stanowił jedną z ważnych przyczyn ataku na wydawnictwa katolickie³. Podobny kierunek polityki obejmował prasę katolicką. Obydwie te kwestie, ściśle ze sobą związane, znalazły się w centrum zainteresowania władzy w sferze działań koncepcyjnych i operacyjnych. Kierownik Ministerstwa Informacji i Propagandy dr Feliks Widy-Wirski wydał 27 lutego i 4 marca 1947 r. zarządzenia o przejściu na własność państwa przedsiębiorstw przemysłu poligraficznego i drukarni. Wśród upaństwowionych oficyn wydawniczych szeregiem miało charakter katolicki. W obydwu zarządzeniach jednobrzmiaco zapisano:

„Przedsiębiorstwa przechodzą na własność Państwa w całości wraz z nieruchomością i ruchomym majątkiem, wszystkimi wchodzącymi w ich skład zakładami pomocniczymi lub dodatkowymi i wszelkimi prawami. Niedokładności w określeniu nazwy lub przedmiotu przedsiębiorstw, wymienionych w wyka-

² W. Chmielewski, *Sprawa nauki religii w szkole w okresie Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 2009, nr 3–4, s. 103, 104.

³ S.A. Kondek, *Władza i wydawcy. Polityczne uwarunkowania produkcji książek w Polsce w latach 1944–1949*, Biblioteka Narodowa, Warszawa 1993 s. 38.

zie, nie mają znaczenia, jeżeli z całości ogłoszenia wynika o jakie przedsiębiorstwa chodzi”⁴.

Ponadto, Drukarnię Administracji Apostolskiej we Wrocławiu przy ul. Szewskiej 33 postanowiono upaństwowić, nie podając do publicznej wiadomości⁵. Bliższe informacje na temat analizowanych firm zawiera tabela 1.

Tabela 1. Katolickie oficyny wydawnicze upaństwowione 27 lutego i 4 marca 1947 roku
Table 1. State-owned Catholic publishing houses February 27 and March 4, 1947

Województwo	Nazwa drukarni	Adres	
		miejsowość	ulica, nr domu
Kieleckie	Drukarnia Zgromadzenia św. Pawła	Częstochowa	Al. Wolności 56
	Drukarnia Zgromadzenia Służby Najświętszego Serca Jezusa (obecnie Drukarnia św. Józefa)	Kielce	Karczówka 2
	Drukarnia Stowarzyszenia Kapłanów „Praca” (obecnie Drukarnia „Jedność”)	Kielce	Bandurskiego 2
	Drukarnia Diecezjalna	Sandomierz	Żeromskiego 2
Łódzkie	„Orion” Drukarnia Zgromadzenia Ks. Ks. Braci Orionistów	Zduńska Wola	Piłsudskiego 88
Lubelskie	Drukarnia „Katolicka” Sp. Jawna	Lubartów	Piłsudskiego 16
Krakowskie	Ars Sakra” Katolickie Zakłady Artystyczno-Graficzne, Sp. z o.o.	Kraków	Karmelicka 16
	Drukarnia „Powściągliwość i Praca”	Kraków	Kazimierza Wielkiego 52
	Drukarnia „Udziałowa”, Sp. z o.o.	Kraków	św. Tomasza 37
	Wydawnictwo i Drukarnia Księży Salwatorianów	Trzebinia	Głowackiego 1
	Drukarnia „Katolicka” K.E. Janton	Wieliczka	Słowackiego 3
Pomorskie	Drukarnia Diecezjalna	Włocławek	Brzeska 4
Poznańskie	Drukarnia i Księgarnia Św. Wojciecha, Sp. z o.o. 9 (Drukarnia św. Wojciecha pod zarządem państwowym)	Poznań	Plac Wolności/Al. Marcinkowskiego
Rzeszowskie	Drukarnia „Chrześcijańska”	Łańcut	Rynek 31
	Drukarnia w Dębowcu OO Saletynów	Jasło	gmach starostwa

⁴ Zarządzenie Kierownika Ministerstwa Informacji i Propagandy z dnia 27 lutego 1947 r. o ogłoszeniu drugiego wykazu przedsiębiorstw przechodzących na własność Państwa, Monitor Polski Dziennik Urzędowy Rzeczypospolitej Polskiej (dalej: MPDzURP) 1947, nr 39, poz. 304; Zarządzenie Kierownika Ministerstwa Informacji i Propagandy z dnia 4 marca 1947 r. o ogłoszeniu trzeciego wykazu przedsiębiorstw przechodzących na własność Państwa, MPDzURP, nr 40, poz. 305.

⁵ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), zespół: Polska Zjednoczona Partia Robotnicza (dalej: PZPR), sygn. 237/V-160, Wykaz drukarni kościelnych podlegających upaństwowieniu, k. 26.

	Zakłady Graficzne Towarzystwa św. Michała Archanioła	Miejsce Piastowe	–
Śląskie	Drukarnia i Księgarnia „Katolicka”	Katowice	Warszawska 58
Warszawskie	Drukarnia Loretańska	Warszawa	Sierakowskiego 6
	Drukarnia Zakładu Salezjańskiego ks. Siemca	Warszawa	Ks. Siemca 6
	Drukarnia OO Kapucynów	Warszawa	Kapucyńska 4
	Zakłady Graficzne wydawnictwa „Rycerz Niepokalanej”	Niepokalanów	–
	Drukarnia Kurii Metropolitalnej	Pruszków	Sobieskiego 12
	Drukarnia OO Pallotynów	Ołtarzew	–
Wrocławskie	Drukarnia Archidiecezjalna	Wrocław	Szewska 33

Źródło: AAN, PZPR, sygn. 237/V-160, Wykaz drukarni kościelnych podlegających upaństwowieniu, k. 26; Zarządzenie Kierownika Ministerstwa Informacji i Propagandy z dnia 27 lutego 1947 r. o ogłoszeniu drugiego wykazu przedsiębiorstw przechodzących na własność Państwa, MPDzURP 1947, nr 39, poz. 304; Zarządzenie Kierownika Ministerstwa Informacji i Propagandy z dnia 4 marca 1947 r. o ogłoszeniu trzeciego wykazu przedsiębiorstw przechodzących na własność Państwa, MPDzURP 1947, nr 40, poz. 305.

Source: AAN, PZPR, sign. 237/V-160, List of the nationalised church printing houses, col. 26; Decree of the Head of the Ministry of Information and Propaganda of February 27, 1947 on the publication of the second list of nationalised enterprises, MPDzURP 1947, Issue 39, pos. 304; Decree of the Head of the Ministry of Information and Propaganda of March 4, 1947 on the publication of the third list of nationalised enterprises, MPDzURP 1947, Issue 40, pos. 305.

Nie zostały przejęte przez państwo, mimo że taką możliwość brano pod uwagę, następujące firmy: „Orion” Drukarnia Zgromadzenia Ks.Ks. Braci Orionistów w Zduńskiej Woli, Drukarnia Synodalna w Warszawie, Drukarnia Konsystorza Prawosławnego w Warszawie (znajdowała się jeszcze w gruzach), Wydawnictwo Księży Jezuitów w Warszawie, Drukarnia Kurii Biskupiej w Olsztynie i Drukarnia Diecezjalna w Tarnowie. Zwraca uwagę fakt, że oficyna wydawnicza Braci Orionistów była już wymieniona w Monitorze Polskim jako upaństwowiona, a mimo to, przynajmniej na pewien czas, pozostała w rękach prawidłowych właścicieli⁶.

Sytuację wydawniczą na terenie całego kraju w kontekście realizacji założeń ideologicznych przeanalizowano na posiedzenia Kolegium Oświatowo-Kulturalnego PPR⁷ w składzie Marian Spychalski – działacz partyjny, generał, Stanisław Skrzyszewski – minister oświaty, Stefan Jędrychowski – działacz partyjny, Włodzimierz Sokorski działacz partyjny, Władysław Bieńkowski – były wiceminister oświaty, Żanna Kormanowa – dyrektor Departamentu Szkolnictwa i Wychowania Ministerstwa Oświaty, Aleksander Kowalski działacz

⁶ Tamże, k. 27.

⁷ Cz. Lewandowski, *Kierunki tak zwanej ofensywy ideologicznej w polskiej oświacie, nauce, szkołach wyższych w latach 1944–48*, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 1993, s. 14.

partyjny, Stanisław Trojanowski – działacz partyjny, później dyrektor Departamentu Ogólnego Ministerstwa Oświaty i z udziałem między innymi zaproszonego Tadeusza Zabłudowskiego, dyrektora Głównego, Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk w dniu 18 kwietnia 1947 r. Stwierdzono, że w ostatnim okresie ukazało się 1 180 książek „pozytywnych dla polskiej demokracji” i 500 negatywnych. Wśród tych ostatnich wyodrębniono 320 książek o tematyce religijnej. W związku z tym zamierzano dążyć do ograniczenia wydawania publikacji ocenianych negatywnie. W tym celu postanowiono „prowadzić politykę uprzywilejowania książki pożądaney i rugowania książki niepożądaney”⁸. Przystąpiono do opracowania wytycznych do programu wydawniczego, opowiedziano się za objęciem systematyczną kontrolą wszystkich firm wydawniczych i publikowanych przez nie książek oraz powołaniem specjalnej instytucji czuwającej nad ruchem wydawniczym. Zaproponowano, aby organowi temu przyznać prawo wstrzymywania poszczególnych, negatywnie ocenionych pozycji zwartych i tytułów prasowych. Sformułowana polityka wydawnicza była wymierzona we wszelką działalność opozycyjną, w szczególności jednak w wydawnictwa kościelne, które prowadziły działalność w znacznej mierze ukierunkowaną na potrzeby wychowania religijnego społeczeństwa, a zwłaszcza młodego pokolenia⁹.

Kilka dni później, 23 kwietnia 1947 r., problematykę wydawniczą rozpatrywało Biuro Polityczne KC PPR. Uznało, że wpływ na sterowanie ruchem wydawniczym należy osiągnąć poprzez odpowiedni przydział papieru i zamknięty, w pełni kontrolowany system rozprowadzania wydrukowanych książek i prasy. Postanowiono również wszystkim podręcznikom i lekturom szkolnym cofnąć uzyskane dotychczas aprobaty. W ten sposób stworzono szczelny system kontroli wydawanych książek i pism, wykorzystany, po rozbiciu opozycji politycznej, przede wszystkim do wywierania nacisku na treść publikacji o charakterze katolickim oraz ograniczenia ich liczby i wielkości nakładu. Między innymi rozważano wówczas przydzielenie Ministerstwu Oświaty Drukarni i Księgarni Świętego Wojciecha w Poznaniu, z przeznaczeniem na drukowanie podręczników szkolnych¹⁰. Warto dodać, że w tym czasie ta oficyna wydawnicza częściowo już znajdowała się już pod zarządem państwowym o czym informowano publicznie w zarządzeniu kierownika Ministerstwa Informacji i Propagandy¹¹. Proces upaństwowienia poszczególnych katolickich zakładów wydawniczych

⁸ AAN, zespół: Polska Partia Robotnicza (dalej: PPR), sygn. 295/V-8, Protokół nr 6 z posiedzenia Komisji[Kolegium] Oświatowo-Kulturalnej PPR, odbytego w dniu 18 kwietnia 1947 r., k. 179.

⁹ Tamże.

¹⁰ AAN, zespół: Stanisław Skrzyszewski (dalej: S. Skrzyszewski), sygn. 478/54, Ż. Kormanowa, Notatka do protokołu. Wnioski na B[uro] P[olityczne] towarzyszy z Min [inisterstwa] Oświaty, wezwanych na posiedzenie dn. 23 IV 1947, k. 18, 19; tamże: Ż. Kormanowa, Uzgodnione wnioski (t[owarzysz]. Wiesław [Władysław Gomułka]), k. 20.

¹¹ Zarządzenie Kierownika Ministerstwa Informacji i Propagandy z dnia 27 lutego 1947 r. o ogłoszeniu drugiego wykazu przedsiębiorstw przechodzących na własność Państwa, MPDzURP 1947, nr 39, poz. 304.

był zróżnicowany w czasie. W 1947 roku 33 wydawców katolickich opublikowało 371 pozycji o łącznym nakładzie 3 783 550 egzemplarzy. Bliższe informacje na ten temat zawiera tabela 2.

Najwięcej katolickich wydawnictw (27,8% ogólnego stanu w kraju) mieściło się w województwie krakowskim. Były to dość duże oficyny wydawnicze. Wyprodukowały bowiem 39,1% książek i 31,7% całego krajowego nakładu katolickich publikacji zwartych. Region ten, zwłaszcza stolica Małopolski, stanowił więc, podobnie jak w dziedzinie szkolnictwa, silne katolickie centrum. Znaczącymi ośrodkami wydawniczymi w skali kraju były też województwa: warszawskie, śląskie i poznańskie.

Tabela 2. Katolickie publikacje zwarte w 1947 roku
Table 2. Catholic non-serial publications in 1947.

Województwo	Ilość publikacji	Nakład	Wydawcy
Warszawa miasto	37	286 400	5
Białostockie	–	–	–
Gdańskie	–	–	–
Kieleckie	5	33 000	2
Krakowskie	145	1 197 480	10
Lubelskie	–	–	–
Łódzkie	13	421 130	2
Olsztyńskie	–	–	–
Pomorskie	16	193 500	2
Poznańskie	36	190 040	3
Rzeszowskie	2	10 000	1
Szczecińskie	–	–	–
Śląskie	87	840 000	3
Warszawskie	24	603 000	3
Wrocławskie	6	9 000	2
Razem	371	3 783 550	33

Źródło: AAN, S. Skrzyszewski, sygn. 478/178, Katolickie wydawnictwa książkowe. (Zestawienie za rok 1947), k. 33.

Source: AAN, S. Skrzyszewski, sign. 478/178, Catholic book publications. (List for 1947), col. 33.

Nie prowadzono tego typu działalności wydawniczej w Białostockiem, Olsztyńskim i Szczecińskim. Wiele publikacji katolickich, wychodzących w województwach śląskim i poznańskim spełniało ważną funkcję repolonizacyjną i cieszyło się uznaniem wśród ludności polskiej osiadłej od wieków na tych terenach. Wydawnictwa katolickie („książkowe”) stanowiły 11,8% wszystkich wydawnictw w kraju, publikowały 10,3% wydanych, stanowiących 8,5%

nakładu. Wskaźnik ten informował więc, że w porównaniu z innymi wydawnictwami produkowane przez firmy katolickie książki miały wyraźnie mniejszy nakład. Były to już pierwsze efekty nowej polityki wobec tej działalności Kościoła katolickiego w Polsce.

Istniejąca sytuacja na rynku wydawniczym ciągle budziła niezadowolenie wśród pepeerowców odpowiedzialnych na szczeblu centralnym za oświatę, propagandę i agitację. W planie pracy opracowanym dla Podkomisji Ideologicznej (w składzie: Stefan Jędrzychowski, Żanna Kormanowa, Włodzimierz Sokorski, Stanisław Trojanowski, Włodzimierz Michajłow – zastępca dyrektora Departamentu Reformy Szkolnictwa i Wychowania Ministerstwa Oświaty i inni) działającej w ramach Komisji Oświatowo-Kulturalnej Biura Politycznego odnotowano, że potencjał wydawniczy kraju należy ukierunkować na produkcję nowych podręczników szkolnych, dostosowanych do wprowadzanych stalinowskich programów nauczania, uwzględniających nowe treści ideologiczne i zreformowanie systemu edukacji w zakresie szkoły ogólnokształcącej stopnia podstawowego i licealnego. W nieprzyjaznych słowach stwierdzono, że niezbędna jest „[...] analiza wpływów ideologicznych reakcji w szkole, ich śladów w programach, podręcznikach, tradycji szkolnej, organizacjach młodzieżowych. Kleirykalizm. [Potrzebny jest] plan walki z tymi pozostałościami faszystowskimi”¹². W planie pracy Podkomisji Upowszechniania Kultury (członkami jej byli między innymi: Tadeusz Zabłudowski, Henryk Wolpe – redaktor naczelny Państwowych Zakładów Wydawnictw Szkolnych, Leon Kasman – działacz partyjny) uznano za niezbędne „[...] planowanie na odcinku wydawniczym, walka z makulaturą i zalewem rynku wydawniczego przez tandetę i szmaty redakcyjne”¹³. Negatywne sformułowania i oskarżenia, wymierzone w publikacje niezwiązane z władzą, jednoznacznie wytyczały kierunek polityki wydawniczej. Doskonałą okazją do jej umotywowania była konieczność zaopatrzenia uczniów w niezbędne lektury i podręczniki, dostosowane do nowych programów nauczania oraz zakrojona na szeroką skalę akcja wydawania przetłumaczonych z języka rosyjskiego broszur agitacyjno-propagandowych i książek marksistowskich. Dobór książek sowieckich odbywał się pod kierunkiem specjalnie do tego celu powołanej komisji w składzie: Władysław Bieńkowski, Adam Schaff – marksista, Stefan Żółkiewski – działacz partyjny, pierwszy dyrektor Instytutu Badań Literackich – Żanna Kormanowa i Leon Kasman¹⁴. Najwcześniej nowe podręczniki i lektury, pozbawione jakichkolwiek treści religijnych, wprowadzano w li-

¹² AAN, S. Skrzyszewski, sygn. 478/54, Komisja Oświatowo-Kulturalna, Plan i organizacja pracy od 1 XI 1947 r. do 1 VII 1948 r., k. 4.

¹³ Tamże, k. 6; J. Wojdon, *Propaganda polityczna w podręcznikach dla szkół podstawowych Polski Ludowej (1944–1989)*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2001, s. 47.

¹⁴ AAN, PPR, sygn. 295/XVII-57. Protokół z posiedzenia kandydatów na wykładowców doktryn polityczno-społecznych na wyższych uczelniach, odbytego dnia 14 maja 1947 r. w KC PPR, k. 3.

ceach pedagogicznych, czyli w zakładach kształcenia nauczycieli¹⁵. Ofensywa na polu zwalczania czasopiśmiennictwa i wydawnictw katolickich wzrosła po plenum KC PPR 11 października 1947 r., na którym Julia Brystygier, Stefan Jędrychowski i wreszcie sam Władysław Gomułka ostro zaatakował Kościół katolicki¹⁶.

Na temat drastycznego ograniczania prasy i publikacji katolickich, a także ingerencji w zawartość ich treści wypowiedzieli się biskupi polscy 8 września 1947 r. w odezwie skierowanej do wiernych. Stwierdzili oni, że kontrola i cenzura słowa drukowanego, ograniczała poważnie nauczanie Kościoła katolickiego, wydawanie encyklik papieskich, listów pasterskich, książek naukowych i podręczników szkolnych, a przede wszystkim godziła w wolność prasy katolickiej i swobodny przepływ wiedzy oraz informacji społecznej. Stwierdzili, że fakty te miały miejsce pod pozorem walki z reakcją, zacofaniem i wstecznictwem¹⁷. Stało się oczywiste, że zmiany w polityce wydawniczej ugodziły w pierwszej kolejności w wydawców publikacji o tematyce religijnej, związanych z Kościołem katolickim.

W rezultacie podjęcia przez władzę różnorodnych działań w porównaniu do 1947 roku pod koniec 1948 roku nastąpiło rozdrobnienie do 41 i osłabienie katolickich oficyn wydawniczych. Ilość wydanych w oficjalnym obiegu publikacji zwartych spadła o 61% i wynosiła 145, a ich nakład zmniejszył się o 69,1% i kształtował się na poziomie 1 170 810 egzemplarzy. Szczegółowsze informacje zawiera tabela 3. Oznacza to, że szereg pozycji wydawniczych ukazało się w niskim nakładzie. Trend taki będzie celowo utrzymywany również w następnych latach.

Tabela 3. Katolickie publikacje zwarte w 1948 roku

Table 3. Catholic non-serial publications in 1948

Województwo warszawskie				
Lp.	Nazwa oficyny wydawniczej	Adres	Ilość pozycji	Nakład
1	Zgromadzenie SS Dominikanek Misjonarek Jezus i Marii	Warszawa, Grójecka 43 m. 2	2	11 000
2	Wydawnictwo Ks. Ks. Jezuitów	Warszawa, Rakowiecka 61	6	37 000
3	Zgromadzenie SS Wizytek	Warszawa, Krakowskie Przedmieście. 34	–	–
4	Wydawnictwo SS Loretanek–Benedyktynek	Warszawa, Sierakowskiego 6	2	8 000
5	Rodzina Polska	Warszawa, Nowogrodzka 49	–	–

¹⁵ W. Chmielewski, *Kształcenie nauczycieli w okresie ideologizacji szkolnictwa*, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2006, s. 156–221, 226–233, 239.

¹⁶ J. Stefaniak, *Polityka władz państwowych PRL wobec prasy katolickiej w latach 1945–1953*, TN KUL, Lublin 1998, s. 52.

¹⁷ *Odezwia Biskupów Polskich do wiernych. W rocznicę poświęcenia Narodu Niepokalanemu Sercu Maryi*, [w:] *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945–1974*, Éditions du Dialogue, Paryż 1975, s. 55.

6	OO Franciszkanie	Niepokalanów	1	100
7	Ks. Wincenty Helenowski	Gostynin	–	–
Razem			11	56 100
Województwo krakowskie				
1	Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy	Kraków, Kopernika 26	19	34 400
2	Związek Caritas	Tarnów, Plac Katedralny 6	1	2 000
3	Krajowa Centrala Caritas	Kraków, Bankowa 1	2	16 500
4	Wydawnictwo OO Bernardynów	Kraków, Bernardyńska 2	–	–
5	Dzieło poświęcenia się Najświętszemu Sercu Jezusowemu	Kraków, św. Anny 11	2	10 000
6	Wydawnictwo OO Karmelitów Bosych	Kraków Rakowicka 18	1	5 000
7	Klasztor SS Wizytek	Kraków, Krowoderska 1	1	15 000
8	Wydawnictwo Ks. Ks. Misjonarzy	Kraków, Św. Filipa 19	1	5 000
9	Ks. Ks. Salwatorianie	Kraków, Bartosza Głowackiego 1	1	5 000
10	Wydawnictwo Mariackie	Kraków, Szpitalna 2	6	23 350
11	Spółdzielnia Caritas	Tarnów, Katedralna 3	–	–
Razem			34	116 250
Województwo kieleckie				
1	Ośrodek pomocniczy przy stowarzyszeniu Misyjnym Ks.Ks. Pallotynów	Częstochowa, Warszawska 2	–	–
2	Wydawnictwo Zgromadzenia św. Pawła	Częstochowa, Wrońskiego 26	4	14 000
3	Związek Caritas Diecezji Częstochowskiej	Częstochowa, Aleje Najświętszej Marii Panny 64	1	15 000
4	Kuria Diecezjalna w Częstochowie	Aleje Najświętszej Marii Panny 54	–	–
5	Drukarnia św. Józefa	Kielce-Karczówka	–	–
6	Księgarnia „Jedność”	Kielce, Świerczewskiego 30	5	22 500
Razem			10	51 500
Województwo dolnośląskie				
1	Administracja Apostolska Dolnego Śląska	Wałbrzych, Stalina 47	3	19 500
2	Wydawnictwo OO Redemptorystów	Wrocław, Szymanowkiego 18	1	5 000
3	Księgarnia „Homo”	Wrocław, Bolesawa Prusa	2	20 000
Razem			6	44 500

Województwo łódzkie				
1	Bratnia Pomoc Alumnów Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Łódzkiej	Łódź, św. Stanisława 14	4	2 400
Województwo pomorskie				
1	„Caritas” Diecezji Chełmskiej	Toruń, Łazienna 18	6	35 000
2	Księgarnia Powszechna i Drukarnia Diecezjalna	Włocławek, Brzeska 4/6	3	31 450
Razem			9	66 450
Województwo poznańskie				
1	Albertinum	Poznań, Marcinkowskiego 22	7	76 450
2	Seminarium Zagraniczne	Poznań, Lubrańskiego 1a	5	49 000
3	Stowarzyszenie Misyjne Ks.Ks. Pallotyńów	Poznań, Wolsztyńska 29	4	25 200
4	Kultura Polska	Poznań, Grobla 1	3	57 000
5	Różne religijne	–	10	35 500
Razem			29	243 150
Województwo rzeszowskie				
1	Michalineum	Miejsce Piastowe	4	11 000
2	SS. Wizytki	Jasło	1	3 000
Razem			5	14 000
Województwo śląskie				
1	Księgarnia św. Jacka	Katowice, Warszawska 58	14	184 000
2	Wydawnictwo Diecezjalne św. Krzyża	Opole, Koźnego 34	6	64 460
3	Wydawnictwo „Dziedzictwo Błogosławionego Jana Sarkandra	Cieszyn, Plac św. Krzyża 1	2	35 000
4	Kuria Diecezjalna	Katowice	15	195 000
Razem			37	478 460

Źródło: AAN, S. Skrzyszewski, sygn. 478/55, Wydawnictwa katolickie, k. 31–33.

Source: AAN, S. Skrzyszewski, sign. 478/55, Catholic publications, col. 31–33.

Ponadto kurie biskupie, sklepy dewocjonalne i osoby prywatne w Częstochowie oraz Łodzi wydały poza cenzurą 18 pozycji o nakładzie 283 006 egzemplarzy. Łącznie więc ukazały się w analizowanym okresie 163 pozycje wydawnicze o nakładzie 1 453 816 egzemplarzy, co i tak oznacza drastyczny spadek w stosunku do ubiegłego roku (sygn. 478/55, k.33). Zwraca uwagę zmniejszona liczba oficjalnie zarejestrowanych wydawnictw (26,8% ogółu), opublikowanych książek (23,4%) i okrojonego nakładu (18,4%) w województwie krakowskim.

Najwięcej katolickich pozycji wydawniczych pojawiło się za wiedzą cenzury w regionie śląsko-dąbrowskim i na Opolszczyźnie. Jedną z przyczyn tego stanu rzeczy było słuszne założenie, że miały one wspomóc przyspieszenie procesu repolonizacyjnego polskiej ludności katolickiej, zamieszkującej w zachodnich i północnych powiatach Opolszczyzny, jak również w rejonie Gliwic, Zabrze, Bytomia i innych miejscowości, znajdujących się do niedawna pod panowaniem niemieckim. Cztery wydawnictwa z województwa śląskiego opublikowały 26,2% ogólnej liczby książek katolickich w całym kraju i 40,7% ich nakładu. Poważny udział, częściowo z tych samych względów co i na Śląsku, miało w ogólnopolskim nakładzie publikacji katolickich pięć wydawnictw z województwa poznańskiego. Zwraca uwagę nikły udział województwa łódzkiego na mapie wydawniczej środowisk związanych z Kościołem katolickim.

Celem uzasadnienia działań, zmierzających do wydatnego ograniczenia nakładu książek katolickich sformułowano pogląd, że pewna jego część ma charakter ideologiczny i propagandowy, mający stanowić przeciwwagę dla publikacji z zakresu marksizmu. Nie podano jednak, które konkretnie pozycje kościelne miały, zdaniem władzy, charakter „ideologiczny”. Opracowane zestawienie liczbowe (por. Tab. 4) miało uświadomić władzy, a zwłaszcza pepeerowcom, że przez kilka lat byli oni pod tym względem w defensywie w stosunku do Kościoła katolickiego, a przede wszystkim, że trwała „kontrofensywa kleru”, której się należało zdecydowanie przeciwstawić. Na uwagę zasługuje szybki wzrost broszur marksistowskich po podjęciu pracy przez wspomnianą wyżej komisję, zajmującą się sprawą ich tłumaczeń, z udziałem Władysława Bieńkowskiego.

Tabela 4. Katolickie i marksistowskie publikacje zwarte o charakterze ideologicznym
Table 4. Catholic and marxist non-serial publications of an ideological character

Rok	Publikacje katolickie		Publikacje marksistowskie	
	Liczba	Nakład	Liczba	Nakład
1945	9	255 500	7	45 000
1946	30	172 560	15	178 300
1947	63	241 500	18	221 000
30 VIII 1948	32	135 350	41	700 000
Razem	134	574 910	81	1 144 300

Źródło: AAN, S. Skrzyszewski, sygn. 478/55, Literatura ideologiczna katolicka w stosunku do publikacji z zakresu teorii marksizmu według ilości tytułów i nakładu (za rok 1945 – dane niepełne), k. 34.

Source: AAN, S. Skrzyszewski, sign. 478/55, Ideological Catholic literature in relation to publications on the theory of Marxism according to titles and print (for 1945 – data incomplete), col. 34.

Zwalczanie prasy katolickiej

Przedmiotem szczególnego zainteresowania władzy komunistycznej w drugiej połowie lat czterdziestych ubiegłego wieku była dość widoczna zaraz po wojnie prasa katolicka¹⁸. Wywierała ona duży wpływ na wychowanie religijne młodzieży szkolnej. Obawiano się też jej oddziaływania na kształtowanie postaw dorosłego społeczeństwa i roli w upowszechnianiu idei wolności słowa. Była niewygodna dla władz partyjnych, administracji państwowej, a zwłaszcza Ministerstwa Bezpieczeństwa Państwowego i Ministerstwa Oświaty. Z tego też względu od stycznia 1947 roku, po sfałszowanych wyborach do Sejmu, podejmowano intensywne wysiłki na rzecz jej ograniczenia lub całkowitej likwidacji. W tym roku, według danych znajdujących się w posiadaniu władzy, prasa katolicka w Polsce dysponowała 8 tygodnikami – nakład 366 tys., 40 miesięcznikami – 290 tys., 6 dwumiesięcznikami – 20 tys. i dwoma rocznikami – 1 tys.¹⁹ Inne dane na ten temat, stanowiące rezultat własnych ustaleń, przedstawia Janusz Stefaniak (liczba tygodników – 8, miesięczników – 45, kwartalników – 3 i roczników – 20)²⁰. Redaktor naczelny „Tygodnika Warszawskiego” ks. prałat Zygmunt Kaczyński, działacz, publicysta i polityk, były minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Rządu RP w Londynie tak skomentował sytuację prasy katolickiej w Polsce.

„Władze państwowe zezwoliły na uruchomienie 8 tygodników katolickich i szeregu miesięczników. Nie pozwoliły natomiast na założenie ani jednego dziennika katolickiego. Przed wojną 75 procent dzienników i czasopism w Polsce oraz nakładu ich było kierunku katolickiego lub sympatyzującego z Kościołem, dziś nakład ten nie przewyższa 5 procent ogólnego nakładu czasopism”²¹.

Ta zwięzła uwaga w sposób jednoznaczny określa sytuację katolickiej prasy w Polsce, widzianą oczyma doświadczonego działacza, polityka i publicysty.

W walce z prasą katolicką szczególną uwagę zwrócono na teologiczne periodyki naukowe, a także znane i opiniotwórcze katolickie pisma społeczno-polityczne o charakterze krajowym i regionalnym, zwłaszcza na te, które pojawiały się na rynku czytelnictwa w dużych nakładach. Bliższą informację o tych pismach, będących przedmiotem większego zainteresowania władzy, zamieszczono w tabeli 5.

¹⁸ D. Wielgat, *Bibliografia katolickich czasopism religijnych w Polsce 1945–1949*, TN KUL, Lublin 1996.

¹⁹ AAN, S. Skrzyszewski, sygn. 478/178, Prasa, k. 50, 50–52.

²⁰ J. Stefaniak, *Polityka...*, dz. cyt., s. 26, 27.

²¹ Instytut Pamięci Narodowej Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Biuro Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów (dalej: IPN BU) 0 259/568, Ks. Zygmunt Kaczyński, Odpis. Kościół, Naród, Państwo, k. 62.

Tabela 5. Prasa katolicka w Polsce w 1947 roku
Table 5. Catholic press in Poland in 1947

Pismo	Częstli- wość edycji	Oficyny wydawnicze	Miejscowość	Redaktor	Na- kład
I Pisma teologiczne					
Ateneum Kapłańskie	miesięcznik	Wyższe Seminarium Duchowne	Włocławek	ks. Stefan Biskupski	2 500
Przegląd Katechetyczny	miesięcznik	Katolickie Towarzystwo Wydawnicze „Rodzina Polska”	Warszawa	ks. Bronisław Kulesza	3 000
Homo Dei	Dwumiesięcznik	redemptoryści	Warszawa	o. Marian Pirożyński	3 000
Nasza Przyszłość	rocznik	misjonarze	Kraków	o. Alfons Schletz	*
II Pisma społeczno-polityczne na wyższym poziomie					
Tygodnik Warszawski	tygodnik	Katolickie Towarzystwo Wydawnicze „Rodzina Polska”	Warszawa	ks. Zygmunt Kaczyński	20000
Tygodnik Powszechny	tygodnik	Kuria Księzęco-Metropolitarna	Kraków	Jerzy Turowicz	45000
Znak	miesięcznik	Spółdzielnia Wydawnicza „Znak”	Kraków	Hanna Małewska, Stanisław Stomma	*
Przegląd Powszechny	miesięcznik	jezuici	Warszawa	Komitet [Stanisław Wawryn]	5 000
Współczesna Ambona	dwumiesięcznik	Wyższe Seminarium Duchowne	Kielce	ks. Szczepan Sobalkowski	5 000
III Pisma popularno-masowe					
Głos Katolicki	tygodnik	Katolicki Komitet Wydawniczy	Poznań	ks. Roman Mielniński	30 000
Gość Niedzielny	tygodnik	Kuria Diecezjalna	Katowice	ks. Klemens Kosyrczyk	100 000
Łda Boży	tygodnik	Kuria Diecezjalna	Włocławek	ks. Władysław Mirski	25 000
Niedziela	tygodnik	Kuria Diecezjalna	Częstochowa	ks. Antoni Marchewka	90 000
Tygodnik Katolicki	tygodnik	Kuria Administracji Apostolskiej	Gorzów Wielkopolski	ks. Kazimierz Łabiński	22 000
Rycerz Niepokalanej	miesięcznik	Franciszkanie	Niepokalanów	o. Józef Domański	80 000

* – Brak danych

* – No data

Źródło: AAN, S. Skrzyszewski, sygn. 478/178, Prasa, k. 50, 51.

Source: AAN, S. Skrzyszewski, sign. 478/178, Press, col. 50, 51.

Niezadowolenie budziły także czasopisma katolickie określane przez rządzących Polską jako dewocyjne. Do tej grupy zaliczono przede wszystkim kilkanaście najbardziej poczytnych miesięczników o łącznym nakładzie 160 750 egzemplarzy. Były to: „Głos Karmelu”, „Kółko Różańcowe”, „Królowa Apostołów”, „Msza Święta”, „Nasza Droga”, „Pochodnia Seraficka”, „Pod Opieką Św. Józefa”, „Pokłosie Salezjańskie”, „Posłaniec Serca Jezusowego”, „Posłaniec Matki Boskiej Saletyńskiej”, „Róża Duchowna”, „Salwator”. Wśród sześciu dwumiesięczników szczególną uwagę zwrócono na dwa periodyki o łącznym nakładzie 12 000 egzemplarzy: „Posłaniec Serca Marii” i „Wiadomości Straży Honorowej Najświętszego Serca Pana Jezusa”. Stałej, wnikliwej analizie i ocenie poddawano prasę urzędową kurii biskupich. Przedmiotem zainteresowań był miesięcznik „Apostolstwa Chorych”, wydawany w nakładzie 7 000 egzemplarzy przez Polski Sekretariat Apostolstwa Chorych oraz będące własnością „Caritas” dwa miesięczniki o łącznym nakładzie 8 500 egzemplarzy i dwumiesięcznik drukowany w ilości 500 sztuk. Nie omieszkało dokładnie się przyglądać dwóm pismom grupy „Katolików Społecznych”, (stowarzyszonych później w organizacji PAX), której działalności Kościół katolicki nie akceptował. Jednym z nich był dziennik o charakterze ogólnopolskim – „Słowo Powszechnie” (redaktor naczelny Witold Bieńkowski – nakład 14 270 egzemplarzy), drugim – tygodnik „Dziś i Jutro” – tygodnik (redagowany przez kolegium w składzie: Bolesław Piasecki, Dominik Horodyński i Mieczysław Kurzyzna, nakład 13 000 egzemplarzy)²². Trzeba tu zaznaczyć, że obydwie pisma nie były uznawane za swoje przez Kościół katolicki.

Należy podkreślić, że wielkość nakładu poszczególnych czasopism byłaby znacznie wyższa, gdyby nie celowo stwarzane trudności w zaopatrzeniu w papier, ograniczone możliwości produkcyjne niektórych firm wydawniczych, a przede wszystkim obowiązek przestrzegania wielkości nakładu, wynikający z udzielonego zezwolenia przez odpowiednie władze. Były jednak przypadki, że pisma, ze względu na ogromną poczytność, przekraczały górną granicę nakładu. Na przykład „Rycerz Niepokalanej” w pewnym okresie zamiast wychodzić w dozwolonych 80 tys. egzemplarzy, na skutek dużego zapotrzebowania społecznego, był drukowany w nakładzie 650 tys.²³

W dniu 1 października 1948 r. liczba ukazujących się egzemplarzy tygodników prasy katolickiej wynosiła zaledwie 11,1% nakładu tego typu czasopism wydawanych przez trzy główne spółdzielnie: „Prasę”, „Wiedzę”, i „Czytelnika”. Tytuły tygodników katolickich stanowiły natomiast już 26,9% tego rodzaju pism. Świadczy to o tym, że ukazywały się one w małym nakładzie²⁴. Prasa katolicka była nieustannie atakowana przez władze za upowszechnianie modelu społeczno-wychowawczego, niezgodnego z założeniami ideologicznymi, jak to

²² AAN, S. Skrzyszewski, sygn. 478/178, Prasa, k. 50, 50–52.

²³ Sygn. 478/178, Pisma katolickie, k. 36.

²⁴ Tamże.

wówczas określano – Polski Ludowej, zarzucano jej wsteczność, brak propagowania nowoczesności i inne skarżenia, nie mające pokrycia z rzeczywistością. Wprawdzie z satysfakcją oceniano, że pod koniec 1948 roku periodyki katolickie stały się mniej ofensywne niż w poprzednich latach, to jednak nadal odznaczały się dużą aktywnością. Oto tylko niektóre przykłady oceny i analizy GUKPPiW katolickich pism, których jedynym celem było przedstawienie ich jako szkodzących procesowi wychowania młodzieży w duchu ideologii Polski Ludowej:

„Szereg artykułów we wszystkich czasopismach (instrukcyjnych, masowych, dewocjonalnych) poświęcony jest sprawie umasowienia organizacji katolickich i ożywienia ich działalności (Straż Honorowa, Apostolstwo Modlitwy, Bractwa Różańcowe, Sodalitacje, Caritas, itp.) oraz zewidencjonowaniu w parafii członków organizacji katolickich i katolików. [...] Szczególny nacisk prasa kładzie na odcinek młodzieżowy. Oprócz szeregu artykułów poświęconych zagadnieniu wychowania religijnego (szerokie instrukcyjne rozpracowanie, nauczania religii dzieci ze środowiska niereligijnego, aktualne zagadnienie z dziedziny duszpasterzowania szkolnego) świetlic młodzieżowych, obozów, kolonii, są notatki o pracach K[atolickiego] S[towarzystwa] M[łodzieży], a przede wszystkim szeroko rozpracowywana akcja werbunku do kół ministrantów z postulatem stworzenia w każdej parafii kółka ministrantów. Prawie cały numer jubileuszowy «Pokłosa Salezjańskiego» obrazuje pracę księży salezjanów wśród młodzieży [...] Sztabówka «Homo Dei» rozpracowała akcję pt. «Ratujmy dusze dzieci»»²⁵.

Ponadto czasopismu „Dziś i Jutro” zarzucano zamiar reaktywowania Akcji Katolickiej, a „Posłańcowi Serca Jezusowego” pozyskiwanie nowych prenumeratorów i wzywanie do tworzenia kiosków parafialnych²⁶. Redaktora naczelnego „Tygodnika Warszawskiego” ks. Zygmunta Kaczyńskiego oskarżano podczas przesłuchania w więzieniu mokotowskim o organizowanie grupy o charakterze politycznym przy kierowanym przez niego piśmie. Ksiądz prałat zaprzeczył tym groźnym wówczas insynuacjom, mówiąc, że uważnie dbał o przestrzeganie apolitycznego charakteru pisma, o czym zresztą kilkakrotnie mówi też ks. kardynał August Hlond. Wyjaśnienia nie zostały należycie przyjęte. Domagano się od księdza także przedstawienia działalności grupy młodzieży związanej z „Tygodnikiem Warszawskim” i biorącej udział w pracach duszpasterstwa akademickiego. Odpowiedzi na pytania kierowane do redaktora miały pogrzyżyć nie tylko jego, ale także stać się jedną z przyczyn zamknięcia poczytnego i prężnego pisma o pełnej samodzielności i płynności finansowej²⁷.

²⁵ 478/55, Prasa katolicka, wrzesień – październik, przy piśmie przewodnim L. Wojtygi, dyrektora GUKPPiW z 25 października 1948 roku do S. Skrzyszewskiego, k. 25, 26.

²⁶ 478/178, Pismo L. Wojtygi z 25 października 1948 roku do S. Skrzyszewskiego w sprawie materiałów na posiedzenie komisji analizującej działalność prasy i wydawnictw katolickich, k. 24.

²⁷ IPN BU 0 259/568, Protokół przesłuchania ks. Z. Kaczyńskiego w więzieniu mokotowskim w dniu 1 czerwca 1949 r., k. 75–77, 79, 80,

W ciągu kilku lat doprowadzono stopniowo do takiej sytuacji, że duża część prasy katolickiej i w ogóle wyznaniowej, była wydawana w zakładach państwowych (por. Tab. 6). Stanowiło to bardzo skuteczną formę ograniczenia nakładu, wnikliwego wglądu w treść pism, a przede wszystkim zdanie na łaskę władzy. W 1949 roku wydawano w ten sposób 16 tytułów. W zakładach państwowych drukowano także pięć periodyków niekatolickich. Władza w ten sposób wspierała prasę innych religii jako przeciwwagę do pism katolickich.

Tabela 6. Prasa wyznaniowa wydawana w Państwowych Zakładach Graficznych w 1949 roku

Table 6. Religious press published by State Publishing Institutions in 1949

Lp.	Pismo	Częstotliwość edycji	Miejscowość	Zakłady graficzne
1	Słowo Powszechne	dziennik	Warszawa	Warszawskie Zakłady Graficzne
2	Biuletyn Związku Caritas Diecezji Tarnowskiej	miesięcznik	Tarnów	Krakowskie Zakłady Graficzne
3	Currenda	miesięcznik	Tarnów	Krakowskie Zakłady Graficzne
4	Głos Katolicki	tygodnik	Poznań	Wielkopolskie Zakłady Graficzne
5	Homo Dei	dwumiesięcznik	Wrocław	Wrocławskie Zakłady Graficzne
6	Kronika Diecezji Przemyskiej	miesięcznik	Przemysł	Krakowskie Zakłady Graficzne
7	Miesięcznik Kościelny Archidiecezji Poznańskiej	miesięcznik	Poznań	Poznańskie Zakłady Graficzne, ul. Wybickiego 6
8	Msza Święta	miesięcznik	Poznań	Wielkopolskie Zakłady Graficzne
9	Miesięcznik Pasterski Płocki	miesięcznik	Płock	Drukarnia państwowa
10	Niedziela	tygodnik	Częstochowa	Drukarnia państwowa
11	Posłaniec Serca Maryi	dwumiesięcznik	Tarnów	Krakowskie Zakłady Graficzne
12	Tygodnik Katolicki	tygodnik	Gorzów	Gorzowskie Zakłady Graficzne
13	Wiadomości Duszpasterskie oraz szkice kazań niedzielnych i świątecznych	miesięcznik	Poznań	Poznańskie Zakłady Graficzne Wybickiego 6
14	Zarządzenia Administracji Apostolskiej Kamieńskiej	–	Gorzów	Gorzowskie Zakłady Graficzne

15	Znak	Miesięcznik	Kraków	Krakowskie Zakłady Graficzne
16	Tygodnik Powszechny	tygodnik	Kraków	Krakowskie Zakłady Graficzne
17	Znaki Czasu	miesięcznik Adwentystów	Kraków	Krakowskie Zakłady Graficzne
18	Sługa Zboru	miesięcznik Adwentystów	Kraków	Krakowskie Zakłady Graficzne
19	Lekcje Biblijne	kwartalnik Adwentystów	Kraków	Krakowskie Zakłady Graficzne
20	Posłannictwo	miesięcznik	Kraków	Krakowskie Zakłady Graficzne
21	Pielgrzym Polski	miesięcznik Metodystów	Kraków	Krakowskie Zakłady Graficzne

Źródło: AAN, zespół: Polska Zjednoczona Partia Robotnicza (dalej: PZPR), sygn. 237/V-160, Wykaz czasopism katolickich drukowanych w Państwowych Zakładach Graficznych, k. 17, 18.

Source: AAN, team: Polish United Workers Party – Polska Zjednoczona Partia Robotnicza (hereafter: PZPR), sign. 237/V-160, List of catholic periodicals printed by drukowanych w State Publishing Institutions, col. 17, 18.

W drukarniach spółdzielczych i prywatnych, związanych z Kościołem katolickim wydawano 44 czasopisma tylko katolickie (por. Tab. 7). Z reguły miały one niskie nakłady. Były poddawane szczególnej kontroli cenzury. Stwarzano im też duże trudności w rozpowszechnianiu tą drogą, którą były rozprowadzana prasa o charakterze świeckim, a z kolei niechętnie patrzono na własny, wewnętrzkościelny kolportaż. Zwraca uwagę fakt bardzo małej ilości tygodników i zupełny brak pism codziennych. Dominowały miesięczniki, występowały także dwumiesięczniki i jeszcze rzadziej wydawane periodyki. Cały arsenał systemu ograniczeń zmierzał do uczynienia prasy katolickiej niedostępnej dla zwykłego czytelnika.

Tabela 7. Prasa katolicka wydawana w drukarniach własnych, spółdzielczych i prywatnych
Table 7. Catholic press: self-published and printed in societal and private printing houses

Lp.	Pismo	Częstotliwość edycji	Miejscowość	Zakłady graficzne
1	Apostolstwo Chorych	miesięcznik	Katowice	Drukarnia i Księgarnia Katolicka
2	Ateneum Kapłańskie	miesięcznik	Włocławek	Drukarnia Diecezjalna
3	Caritas	miesięcznik	Kraków	Drukarnia „Powściągliwość i Praca”
4	Dziś i Jutro	miesięcznik	Warszawa	Wydawnictwo Ludowe, ul. Skolimowska 5
5	Głos Karmelu	miesięcznik	Kraków	Drukarnia „Powściągliwość i Praca”

6	Głos Niedzielny	*	Katowice	Drukarnia i Księgarnia Katolicka
7	Kielecki Przegląd Diecezjalny	miesięcznik	Kielce	Kielce, Drukarnia „Jedność” –
8	Kółko Różańcowe	miesięcznik	Warszawa	Drukarnia Loretańska
9	Kronika Diecezji Sandomierskiej	miesięcznik	Sandomierz	Diecezjalne Zakłady Graficzne
10	Kronika Diecezji Wrocławskiej	miesięcznik	Wrocław	Drukarnia Diecezjalna
11	Królowa Apostołów	miesięcznik	Poznań	Drukarnia „Pollelium”
12	Ład Boży	*	Wrocław	Drukarnia Diecezjalna
13	Nasza Droga	miesięcznik	Katowice	Katowice, Drukarnia Katowicka
14	Okólnik Związku „Caritas” (Diecezja Sandomierska)	dwumiesięcznik miesięcznik	Sandomierz	Diecezjalne Zakłady Graficzne
15	Orędownik Diecezji Chełmińskiej	dwutygodnik miesięcznik	Pelplin	Drukarnia Diecezjalna Wrocław
16	Pochodnia Seraficka	miesięcznik	Kraków	Drukarnia „Patria”
17	Pod Opieką św. Józefa	miesięcznik	Kraków	„Powściągliwość i Praca”
18	Pokłosie Salezjańskie	miesięcznik	Warszawa	Zakład Salezjański
19	Polonia Sacra	miesięcznik	Kraków	*
20	Posłaniec Serca Jezusowego	miesięcznik	Kraków	Drukarnie Związkowe
21	Przegląd Powszechny	miesięcznik	Warszawa	Średnia Szkoła Graficzna
22	Przegląd Katechetyczny	miesięcznik	Warszawa	Drukarnia „Znicz” Pruszków
23	Rocznik Administracji Apostolskiej Śląska Opolskiego	rocznik	Opole	*
24	Rocznik Archidiecezji Gnieźnieńskiej	rocznik	Gniezno	*
25	Rocznik Archidiecezji [ji] Poznańskiej	rocznik	Poznań	*
26	Rocznik Diecezji Sandomierskiej	rocznik	Sandomierz	*
27	Rocznik Diecezji Tarnowskiej	rocznik	Tarnów	*
28	Rozporządzenia Urzędowe Kurii Biskupiej Łomżyńskiej	miesięcznik	Łomża	Diecezjalne Zakłady w Sandomierzu

29	Róża Duchowna	Miesięcznik	Lublin	Zakład Salezjański Warszawa
33	Ruch Biblijny i Liturgiczny	dwutygodnik miesięcznik	Kraków	Drukarnia Przemysłowa
31	Rycerz Niepokalanej	miesięcznik	Niepokalanów	Drukarnia w Niepokalanowie
32	Salwator	miesięcznik	Trzebinia	Wydawnictwo i Drukarnia Księży Salwatorianów
33	Warmińskie Wiadomości Diecezjalne	dwumiesięcznik	Olsztyn	Spółdzielnia Wydawnicza „Zagon”
34	Wiadomości Archidiecezji Warszawskiej	miesięcznik	Warszawa	Zakład Salezjański
34	Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej	miesięcznik	Gniezno	Drukarnia Diecezjalna Włocławek
35	Wiadomości Diecezjalne	miesięcznik	Częstochowa	*
36	Wiadomości Diecezjalne	miesięcznik	Katowice	*
37	Wiadomości Diecezjalne Lubelskie	miesięcznik	Lublin	Drukarnia M. Kosia- kowski
38	Wiadomości Diecezjalne Podlaskie	miesięcznik	Siedlce	„Czytelnik” Łódź
39	Wiadomości Diecezjalne Łódzkie	miesięcznik	Łódź	*
40	Wiadomości Diecezjalne Kościelne	miesięcznik	Wrocław	Drukarnia Diecezjalna
41	Wiadomości Straży Honorowej Najświętszego Serca Pana Jezusa	dwutygodnik miesięcznik	Kraków	Drukarnia Udziałowa
42	Wiadomości Urzędowe Administracji Apostolskiej Śląska Opolskiego	miesięcznik	Opole	Drukarnia Diecezjalna
24	Współczesna Ambona	miesięcznik	Kielce	Drukarnia św. Wojciecha

* Brak danych.

* No data.

Źródło: AAN, PZPR, sygn. 237/V-160, Wykaz czasopism katolickich drukowanych w drukarniach własnych, spółdzielczych i prywatnych, k. 19, 20.

Source: AAN, PZPR, sign. 237/V-160, List of Catholic periodicals self-published and printed in societal and private printing houses, col. 19, 20.

Z danych, zamieszczonych w tabeli 7 wynika, że prasa katolicka wydawana w drukarniach własnych, spółdzielczych i prywatnych nie dysponowała w ogóle tygodnikami, miała natomiast tytuły, ukazujące się co miesiąc lub co dwa i rza-

dziej. Pisma te jednak posiadały, jak już wspomniano, niski nakład i były przeznaczone dla wąskiej grupy czytelników, o określonych zainteresowaniach społecznych i naukowych. Szerokie rzesze wiernych pozbawione były dostępu do jakiegokolwiek prasy zawierającej treści religijne. Pozostawione środowiskom katolickim małe drukarnie o przestarzałym sprzęcie nie były w stanie sprostać nawet skromnym potrzebom wydawniczym. Wszystkie te działania stanowiły jedną z głównych form wyeliminowania wpływu prasy i wydawnictw katolickich na wychowanie religijne młodego pokolenia. Ograniczanie produkcji książek o treści religijnej.

Zakończenie

Wydatne zmniejszenie tytułów oraz nakładu prasy katolickiej wpłynęły ujemnie na wychowanie młodego pokolenia Polaków, pozbawiły go pluralizmu informacyjnego, możliwości szerszego dostępu do wielu osiągnięć cywilizacyjnych. Inicjatywy władzy w tej dziedzinie doprowadziły w znacznej mierze do odizolowania młodzieży od oddziaływania kultury chrześcijańskiej i zachodniej, z którą Polska jest związana od tysiąca lat. Dodatkową inicjatywą, zmierzającą do ograniczenia upowszechnienia prasy katolickiej była decyzja o nadaniu jedynie Przedsiębiorstwu Państwowemu „Ruch” prawa kolportażu wszystkich czasopism. Oceniano, że jej realizacja wpłynie na wzrost ceny prasy katolickiej o około 50%, a ponadto spowoduje konieczności rezygnacji z dotychczasowych, sprawdzonych form rozprowadzania, niejednokrotnie nieodpłatnie, co niewątpliwie negatywnie wpłynie na stan czytelnictwa. Episkopat Polski zwracał się do rządu o pozwolenie zachowania tradycyjnego sposobu kolportażu czasopism kościelnych²⁸. Na temat restrykcyjnego stosunku władz do prasy i wydawnictw katolickich kilkakrotnie wypowiadali się krytycznie biskupi polscy, biorąc je w obronę. W dniu 24 kwietnia 1948 r. sekretarz Episkopatu bp Zygmunt Choromański informował przedstawiciela władzy, że Główny Urząd Kontroli Prasy i Widowisk nie wyraził zgody parafii św. Floriana na Pradze na ogłoszenie drukiem odezwy w związku z kolędą parafialną. Z kolei jezuitom w Krakowie nie pozwolono na kolejne wydanie publikacji pt. *Osobiste poświęcenie się Boskiemu Sercu Jezusa*, zaś franciszkanom z Niepokalanowa czyniono trudności z opublikowaniem biografii ojca Maksymiliana Kolbego pt. *Dwie korony*, a przede wszystkim ograniczano nakład „Rycerza Niepokalanego”²⁹.

²⁸ List Episkopatu do Prezydium Rady Ministrów w sprawie rozprowadzania pism katolickich, [w:] P. Raina, *Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945–1989*, t. 1, lata 1945–1959, Wydawnictwo „W drodze”, Poznań 1994, s. 267–269.

²⁹ List Sekretarza Episkopatu bp. Z. Choromańskiego do wiceministra administracji publicznej W. Wolskiego w sprawie prasy katolickiej, [w:] P. Raina, *Kościół katolicki...*, dz. cyt., s. 119, 120.

Komisja Główna Episkopatu stwierdziła 22 czerwca 1949 r., że prowadzona polityka wobec publikacji i procesu wydawniczego odznacza się systematycznie rosnącymi ograniczeniami w zakresie wielkości nakładów i zawartości treści. Działalność cenzury dotknęła również wszystkie pisma urzędowe biskupów diecezjalnych. Wytknięto także, na przykładzie likwidacji drukarni ojców Franciszkanów w Niepokalanowie, formę dokonania tego w gruncie rzeczy nielegalnego czynu³⁰.

Konsekwentny atak władzy na prasę, wydawnictwa i drukarnie katolickie trwał. Jego skutki w imieniu Episkopatu wnikliwie ocenił i przeanalizował w 1949 roku bp Zygmunt Choromański, podając liczne przykłady bezzasadnego postępowania różnych ośrodków władzy i cenzury. Tylko od połowy 1949 roku do września 1950 roku upaństwowiono 13 drukarni, których właścicielem był Kościół. W rękach katolickich pozostało tylko 6 małych drukarenek z przestarzałym wyposażeniem. Diecezjalnemu Wydawnictwu św. Krzyża w Opolu zabroniono działalności, pozbawiając w ten sposób ziem zachodnich i położonych na nich czterech Administracji Apostolskich jedynej tego typu instytucji. W ten sposób, nie tylko odcięto tzw. ludność autochtoniczną od publikacji katolickich, ale także pośrednio przyhamowano proces repolonizacji rdzennych mieszkańców tych ziem. Od 1 stycznia do 19 sierpnia 1950 r. w *Przewodniku Bibliograficznym* Biblioteki Narodowej w Warszawie odnotowano jedynie 15 pozycji katolickich (oprócz *Ordo Divini Offici* i dwustronicowych litanii). Sekretarz Episkopatu jednoznacznie stwierdzał:

„Katolikom w Polsce dzieje się krzywda – katolicy są pozbawieni nie tylko dziennika katolickiego (*Słowo Powszechne* nie jest organem katolickim, a tylko jest organem znakomitej grupy katolików), są pozbawieni również podręczników nauki religii (nawet katechizmów), dzieł naukowych, beletrystyki katolickiej, książek religijnych, książek do nabożeństwa, ksiąg liturgicznych, a nawet obrazków religijnych. Pisarze katolicy w Polsce są zupełnie pozbawieni możliwości wydawania swoich dzieł”³¹.

Decyzje zmierzające do nieustannego ograniczenia katolickiej prasy i wydawnictw godziły w zasadę wolności sumienia i wyznania, a także ograniczały prawa obywatelskie katolików, stawiając ich w drugim rzędzie obywateli polskich. Kościół katolicki zaś pozbawiał możliwości głoszenia nauki katolickiej, szerszego oddziaływania wychowawczego na społeczeństwo, a zwłaszcza na młodzież.

³⁰ List Komisji Głównej Episkopatu Polski do Rządu w sprawie polityki laicyzacji kraju i obrażania uczuć religijnych narodu, [w:] Tamże, s. 162.

³¹ List Episkopatu do Rządu w sprawach katolickich wydawnictw i prasy, [w:] Tamże, s. 247.

Bibliografia

Archiwum Akt Nowych w Warszawie

— zespół: Polska Partia Robotnicza:

sygn. 295/V-8, Protokół nr 6 z posiedzenia Komisji [Kolegium] Oświatowo-Kulturalnej PPR, odbytego w dniu 18 kwietnia 1947 r.

sygn. 32. 295/XVII-57, Protokół z posiedzenia kandydatów na wykładowców doktryn polityczno-społecznych na wyższych uczelniach, odbytego dnia 14 maja 1947 r. w KC PPR.

— zespół: Polska Zjednoczona Partia Robotnicza:

sygn. 237/V-160, Drukarnie kościelne nieogłoszone w „Monitorze [Polskim]”, nie podlegające upaństwowieniu.

sygn. 237/V-160, Wykaz drukarni kościelnych podlegających upaństwowieniu.

— zespół: Stanisław Skrzeszewski:

sygn. 478/54, Komisja Oświatowo-Kulturalna, Plan i organizacja pracy od 1 XI 1947 r. do 1 VII 1948 r.,

sygn. 478/54, Ż. Kormanowa, Notatka do protokołu. Wnioski na B[iuro] P[olityczne] towarzyszy z Min [inisterstwa] Oświaty, wezwanych na posiedzenie dn. 23 IV 1947.

sygn. 478/54, Ż. Kormanowa, Uzgodnione wnioski (t[owarzysz]. Wiesław [Władysław Gomułka]).

sygn. 478/55, Wydawnictwa katolickie, październik 1948 r.

sygn. 478/55, Prasa katolicka, wrzesień – październik, przy piśmie przewodnim L. Wojtygi, dyrektora GUKPPiW z 25 października 1948 roku do S. Skrzeszewskiego. sygn. 478/178, Prasa.

sygn. 478/178, Pisma katolickie.

sygn. 478/178, Pismo L. Wojtygi z GUKPPiW z 25 października 1948 roku do S. Skrzeszewskiego w sprawie materiałów na posiedzenie komisji analizującej działalność prasy i wydawnictw katolickich, k. 24.

Instytut Pamięci Narodowej, Biuro Udostępniania i Archiwizacji Dokumentacji.

IPN BU 0 259/568, Ks. Zygmunt Kaczyński, Odpis. Kościół, Naród, Państwo.

IPN BU 0 259/568, Protokół przesłuchania ks. Z. Kaczyńskiego w więzieniu mokotowskim w dniu 1 czerwca 1949 r.

Chmielewski W., *Kształcenie nauczycieli w okresie ideologizacji szkolnictwa*, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2006.

Chmielewski W., *Sprawa nauki religii w szkole w okresie Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 2009, nr 3–4.

Dominiczak H., *Organy bezpieczeństwa PRL w walce Kościołem katolickim 1944–1990*, Bellona, Warszawa 2000.

Kondek S.A., *Władza i wydawcy. Polityczne uwarunkowania produkcji książek w Polsce w latach 1944–1949*, Biblioteka Narodowa, Warszawa 1993.

Lewandowski Cz., *Kierunki tak zwanej ofensywy ideologicznej w polskiej oświacie, nauce, szkołach wyższych w latach 1944–48*, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 1993.

List Episkopatu do Prezydium Rady Ministrów w sprawie rozprowadzania pism katolickich, [w:] P. Raina, *Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945–1989*, t. 1, lata 1945–1959, Wydawnictwo „W drodze”, Poznań 1994.

- List Episkopatu do Rządu w sprawach katolickich wydawnictw i prasy*, [w:] P. Raina, *Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945–1989*, t. 1, lata 1945–1959, Wydawnictwo „W drodze”, Poznań 1994.
- List Komisji Głównej Episkopatu Polski do Rządu w sprawie polityki kadrowej w kraju i obrażania uczuć religijnych narodu*, [w:] P. Raina, *Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945–1989*, t. 1, lata 1945–1959, Wydawnictwo „W drodze”, Poznań 1994.
- List Sekretarza Episkopatu bp. Z. Choromańskiego do wiceministra administracji publicznej W. Wolskiego w sprawie prasy katolickiej*, [w:] P. Raina, *Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945–1989*, t. 1, lata 1945–1959, Wydawnictwo „W drodze”, Poznań 1994.
- Odezwa Biskupów Polskich do wiernych. W rocznicę poświęcenia Narodu Niepokalanemu Sercu Maryi*, [w:] *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945–1974*, Éditions du Dialogue, Paryż 1975.
- Stefaniak J., *Polityka władz państwowych PRL wobec prasy katolickiej w latach 1945–1953*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1998.
- Wielgat D., *Bibliografia katolickich czasopism religijnych w Polsce 1945–1949*, TN KUL, Lublin 1996.
- Wojdon J., *Propaganda polityczna w podręcznikach dla szkół podstawowych. Polski Ludowej (1944–1989)*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2001.
- Zarządzenie Kierownika Ministerstwa Informacji i Propagandy z dnia 27 lutego 1947 r. o ogłoszeniu drugiego wykazu przedsiębiorstw przechodzących na własność Państwa, *Monitor Polski Dziennik Urzędowy Rzeczypospolitej Polskiej* 1947, nr 39, poz. 304.
- Zarządzenie Kierownika Ministerstwa Informacji i Propagandy z dnia 4 marca 1947 r. o ogłoszeniu trzeciego wykazu przedsiębiorstw przechodzących na własność Państwa, *Monitor Polski Dziennik Urzędowy Rzeczypospolitej Polskiej*, *Monitor Polski* 1947, nr 40, poz. 305.
- Zieliński Z., *Educatrix et Advokata Wychowawca i Obrońca. Miejsce Kościoła w dziejach Narodu. Studia i Szkice*, TN KUL, Lublin 2015.